

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi,
Sayı/Issue: 4 – Sayfa / Page: 57-70
ISSN: 2630-600X VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 16.11.2019
Kabul/Accepted: 13.12.2019
Araştırma Makalesi / Research Article
Kış/Winter, 2019

**WILHELM VON HUMBOLDT DÜşUNCESİNDE
BİREYSELLİK-ÖZGÜRLÜK İLİşKİSİ VE DEVLETİN
MÜDAHALESİNİN SINIRLARI**

***THE RELATIONSHIP BETWEEN INDIVIDUALITY AND
FREEDOM IN THE THOUGHT OF WILHELM VON
HUMBOLDT AND THE STATE'S INTERVENTION LIMITS***

Selahattin AYDAR

Atatürk Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe-Din Bilimleri Anabilim Dalı

Doktora Öğrencisi

ORCID: 0000-0003-1603-5403

s.aydar.tz@hotmail.com

Öz

Bu çalışmada, klasik liberal düşünce geleneğinin temsilcilerinden kabul edilen ve 1767-1835 yılları arasında yaşamış olan Wilhelm von Humboldt'un bireysellik, özgürlük ve devlet anlayışı hakkındaki düşüncelerinin incelenmesi ele alınacaktır. Günümüzde başta Avrupa devletlerinde olmak üzere birçok dünya ülkesinde liberalizm, bir hayat felsefesi olarak karşılık bulmaktadır. Yaşam biçimi olarak kabul gören liberalizmi anlayabilmek için de her şeyden önce onu hazırlayan siyasal, sosyal, düşünsel vb. etkenlerin tarihsel gelişiminden haberdar olmak gerekir. Bu bağlamda Humboldt, Avrupa aydınlanmasının ruhuna sadık kalarak günümüzde geniş kitlelerce kabul gören çağdaş liberalizmi hazırlayan klasik liberalizmin odak noktasında bulunur.

Humboldt, ortaya koyduğu görüşleri ile birey ve devlet arasındaki ilişki biçiminin, yaşadığı yüzyılın sorun alanlarını da göz önüne alarak temellendirmesini yapmaktadır. Ona göre bireysellik insan doğasının vazgeçilmez bir özelliğidir. Ayrıca bireysellik, özgürlük ile desteklenerek bireysel gelişimin önündeki her türlü engel ortadan kaldırılabılır. Bu nedenle

birçok 18. ve 19. yüzyıl düşünürü gibi liberalizmin gelişiminde Humboldt, azımsanmayacak bir öneme sahiptir. Nitekim onun düşünce dünyasında birey ve devlet için çizdiği sınırlar, fikirleriyle liberalizmin kalbi olarak kabul edilen J. S. Mill'e ilham kaynağı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Humboldt, liberalizm, bireysellik, özgürlük, devlet

Abstract

In this study, the views about individuality, freedom, and sense of the state of Wilhelm von Humboldt, who was accepted as the representatives of classical-liberal thought tradition and lived between 1767-1835, will be analyzed. Today, liberalism corresponds to a philosophy of life in many countries of the world, especially in European states. In order to understand liberalism, which is accepted as a way of life, it is necessary to be aware of the historical development of social, intellectual, etc. factors that prepare it. In this context, Humboldt remains at the focal point of classical liberalism which prepares contemporary liberalism that is now widely accepted, remaining faithful to the spirit of European enlightenment.

Humboldt grounds on relations between the individuals and the state with his views by taking into account the problem field of the century in which he lived. According to him, individuality is an indispensable feature of human nature and all kinds of obstacles to individual development can be eliminated when individuality is supported by freedom. Therefore, Humboldt has considerable importance in the development of liberalism like many 18th and 19th century thinkers. The limits that he draws for the individual and state are an inspiration to J. S. Mill whose ideas are accepted as the heart of liberalism.

Keywords: Humboldt, liberalism, individuality, freedom, state

Giriş

Bireysellik ve özgürlük, Avrupa aydınlanmasında özellikle 17. ve 18. yüzyıl siyaset kuramcılarının üzerinde ciddi biçimde durdukları kavramlar olarak görünürler. Özellikle Locke'la başlayan ve sonraki iki asır boyunca devam eden liberal düşüncede, bireyi merkeze alan bir gelenek oluşmuş ve genel anlamda bireyin amacı, kendisini gerçekleştirme olarak belirlenmiştir. Özgürlüğü bireylerin tercihlerini, eylemlerini ve hayatlarını kendi başlarına ve kendilerinin belirledikleri terimlerle düzenleme ve yaşama fırsatı sunmasından dolayı normatif açıdan temel bir değer olduğunu kabul eden liberal düşünürler doğal olarak özgürlüğe getirilecek her türlü kısıtlamanın sınırlarını belirlemeye yönelik bir çaba içerisinde olmuşlardır. Kuşkusuz onlar için özgürlüğe getirilecek sınırlandırmanın ilk ve en önemli nedeni devlet olarak belirlenmiştir. Liberaller açısından bireysellik ise özgürlük fikri temelinde gelişmiş ve yetkin bir hayat

doğrultusunda yaşanan bir gelişme süreci olarak ifade edilmiştir (Cevizci, 2008: 379).

Liberal düşünürler özgürlüğü, belirli bir grup insan için değil, yeterli bir uygarlık düzeyine ulaşmış halklar, hatta zaman zaman insanlığın tamamı için talep etmişlerdir. Öte taraftan liberalistler, özgürlüğü temel bir değer olarak kabul etmişlerse de gerçek anlamda özgürlükten ne anlaşılması gerektiği konusunda orta yolu bulamamışlardır. Bu nedenle daha fazla özgürlük talebi dışında, özellikle klasik liberal düşünürler arasında kuramsal ve uygulamalı sorunlar üzerinde görüş ayrılıkları da bulunmaktadır (Vergara, 2014: 9).

Fikirleriyle klasik liberal (liberteryan) bir duruş sergileyen Wilhelm von Humboldt (1767-1835), çağdaşları olan diğer liberaller gibi düşüncelerini bireysellik, çeşitlilik, özgürlük kavramları ve devletin bunlara müdahalesi üzerinden şekillendirmektedir. İnsanın asıl sorunun kendini gerçekleştirme sorunu olduğunu kabul eden Humboldt'un içinde yetiştiği çağ, Fransız Devrimi'nin etkileri altındadır (Smith, 2009: 238). Düşünce çevresi olarak bulunduğu ortam ise Berlin aydınlanması ve rasyonalizmin etkin olduğu dönemdir. Doğal olarak onun içinde bulunduğu bu dönem fikirlerinin şekillenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Bununla birlikte romantik düşünürlerle yakınlığı bulunan Humboldt'un insan doğasına dair yaptığı açıklamalarda ve kullandığı dilde, romantizmin etkilerine rastlamak mümkündür. Frankfurt'ta hukuk eğitimini alırken 1787 yılında Berlin'e giden Humboldt, Yahudi kadın çevrelerine kabul edilir ve bu çevrelerde aydınlanmayı romantik akıma bağlayan bütün bağları bulur. Bu dönemde ideal olan kavramlar sempati, ruh güzelliği ve erdemdir. Ona göre insanın bireysel dünyasına giden yolun kilit taşı sempatidir (Akarsu, 1998: 10-11).

Schiller'in yakın arkadaşı olan Humboldt, hem Schiller'in hem de Goethe'nin ait olduğu romantik hareketinden doğal olarak etkilendi. 1790'lı yıllarda Humboldt, Goethe'nin epik şiiri Hermann ve Dorothy üzerinde çalıştı. Bu nedenle Humboldt'un düşüncesini yapılandıran metaforlar ve onu renklendiren kelimeleri; Goethe ve Schiller'in geliştirdiği söylemin kelimelerinden, kavramlarından ve benzetmelerinden yeniden türettiği kabul edilir (Underhill, 2009: 81).

Hakkını vermek gerekir ki Humboldt, her şeyden önce bir eğitim reformcusu ve Berlin Üniversitesi'nin kurucusudur. Onun eğitim ile ilgili ileri sürdüğü fikirler, günümüz modern üniversite anlayışının temellerini oluşturması açısından dikkat çekicidir. Öte taraftan Türkiye'de daha çok eğitim ve filoloji üzerine yaptığı çalışmalarıyla bilinen Humboldt'un gençlik dönemi yazıları siyaset

üzerinedir. Liberteryan düşünceinin gelişiminde azımsanmayacak bir öneme sahip olan düşünürün, siyaset felsefesi açısından önemi ne yazık ki ülkemizde pek bilinmemektedir. Bu nedenle Humboldt'un yaşadığı çağın ilgi çekici kavramları olan bireysellik ve özgürlük ile devlet arasındaki bağ üzerine kurduğu düşüncelerini inceleyeceğiz.

1. Bireysellik-Özgürlük İlişkisi

Humboldt'un, yirmili yaşlarının ortasında kaleme aldığı *The Limits of State Action* (Devlet Faaliyetinin Sınırları) adlı kitabı, onun siyaset felsefesi hakkındaki görüşlerini ihtiva eden önemli bir eseri olarak bilinir. Adından da anlaşılacağı üzere bu eserde Humboldt, devletin bireylerin özgürlüklerine yönelik müdahalesinin sınırlarını belirlemeye yönelik bir çaba içerisinde. Bununla birlikte Humboldt amacını şu şekilde ifade eder: "Bu sayfalarda ortaya konan her tezin odaklandığı büyük ve öncü ilke, insanın en zengin çeşitlilik içinde gelişmesinin, mutlak ve zorunlu bir öneme sahip olmasıdır"(Humboldt, 2013: 156). John Stuart Mill, Humboldt'un dikkat çekici bu cümlesini, *On Liberty*'nin ilk sayfasına aforizma olarak alıntılanmaktadır. Öte taraftan devlet söz konusu olduğunda esas itibarıyla Humboldt açısından sorun, devletin yurttaşlarına karşı meşru bir müdahale alanı bulmaya yönelik bir sorun olarak anlaşılmaktadır. Ancak devletin sorumluluğunun ve bireye müdahale alanlarının neler olabileceğini belirlemeden önce insanın ve onun bireyselliğinin ne olduğunu, başka bir ifadeyle bireyin sınırlarının neler olacağının belirlenmesi gerekmektedir.

Mill, Humboldt'tan hem iyi bir fikir adamı hem de bir politikacı olarak seçkin bir şahsiyet olarak bahseder (Mill, 2016: 106). Mill'in övgü dolu bu sözleriyle haklı olduğu kabul edilebilir. Zira Mill'in *On Liberty*'sine ilham kaynağı olan Humboldt'un her şeyden önce aradığı şey, ideal insan tiplmesidir (Akarsu, 1998: 13). Avrupa aydınlanmasının temel doktrini olan insan, onun görüşlerinin ana motiflerini meydana getirmektedir. O, ideal insanın varoluşunu temellendirmek için klasik antik döneme kadar uzanan normları kullanır. Antiklerin tüm zihinsel faaliyetlerinin itici gücünü bireyin değerinde, yeteneğinde ve bunların sürekli gelişimi konusundaki güçlü bilinçlerinde olduğunu kabul eden Humboldt aynı şekilde antik yönetimlerin erdemini öneminde hareket ederek insana olduğu kadar birey olarak insanın uyumlu gelişimine yönelmiş olduklarını kabul eder (Humboldt, 2013: 93). Dolayısıyla düşünür, yapay koşullardan ve dış etmenlerin bireyler üstündeki etkilerinden bağımsız bir insan tasavvuru ortaya koymak istemektedir. Bu düşünce bağlamında asıl önemli olan, bireyin kendi doğasına uygun yaşaması, hayatını

bireysel doğasına uygun biçimde düzenlemesindedir: “En iyi yol gösterici insan faaliyetleri, doğal dünyadaki işleyişe en büyük sadakatle benzeyenlerdedir. Mesela kendisini bekleyen, gözden kaçmış ve ihmal edilmiş toprağa düşen tohum, doğası gereği her zaman tahripkâr olan bir volkanın şiddetli patlamasından daha zengin ve daha hayırlı bir gelişime getirir” (Humboldt, 2013: 89).

Doğadaki bir organizma, büyümesi için ihtiyaç duyduğu tüm besinleri kendi ortamından alır. Aynı organizma, belli bir büyüme ve olgunlaşma sürecinden sonra doğal işleyişe ve düzene katkı sunmaya başlar. Humboldt’a göre doğa içindeki bu mükemmel işleyişe katkı sağlayan her türlü canlı varlık ile birey arasında ciddi bir benzerlik vardır. Ancak birey, doğadaki diğer canlılardan farklı ve daha zengin bir yapıda olduğu için kendi içinde bir bütünlük ve zenginlik de barındırmaktadır. Dolayısıyla Humboldt bireyi, kendi içinde bir dünya olan mikro kozmos olarak kabul etmektedir. Değindiği üzere Humboldt’un çok sık kullandığı organik metaforlar rastlantı değil, aksine romantizmin onda meydana getirdiği etkilerin doğal bir sonucu olarak kabul edilmelidir. Bununla birlikte duygu ve düşünceleriyle her bir bireyin kendi içinde bir bütünlük sağladığını ve söz konusu olan bütünlüğün insan doğasını zenginleştirdiğini kabul eden Humboldt şöyle der:

Madde, biçimin içinde harmanlanmış ve biçim de maddenin içine karışıp kaybolmuş gibi görünmektedir. Ya da metaforsuz konuşursak, insanın, fikirleri içinde bulunan duyguları ve duyguları içindeki fikirleri zenginleştikçe, yüceliği de artar, zira biçim bu sürekli karışımı veya bireysel bütünlük ile olan farklılığı, insanda birlikte var olan iki yaradılışın mükemmel bir kaynaşmasına ve bu dolayısıyla onun büyüklüğüne tabidir. Fakat kaynaşmanın yoğunluğu da, üretici güçlerin enerjisine bağlıdır. İnsan varlığının en yüksek noktası, bu çiçeklenmedir (Humboldt, 2013: 100-101).

Bu çiçeklenmenin bireysellik ile ilişkili olduğu tartışılmazdır. Zira Humboldt, yukarıdaki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere bireyselliği, esasında bireysel ve toplumsal gelişmenin; nihai olarak da uygarlaşmanın ana unsurlarını meydana getiren canlı, dinamik ve içe dönük olan bir tür enerji olduğunu kabul etmektedir. İnsanın gerçek doğasıyla bağdaşan, bireysel enerjiyi ortaya çıkaran ve onun gelişiminin yönünü belirleyen şey ise özgürlüktür (Humboldt, 2013: 117). Aynı ayrı bireylerin kendi enerjileri ve bireysellikleriyle ancak katışıksız bir özgürlük elde edebileceğini kabul eden Humboldt, insanın gerçek amacının aklın da telkin ettiği gibi yeteneklerini tam ve uyumlu bir bütüne doğru en yüksek bir biçimde geliştirmek olarak

belirler. Özgürlük ise böyle bir gelişme imkânını gerektirdiği için en başta gelen vazgeçilmez durumdur (Humboldt, 2013: 95). Bu nedenle bireyin yeteneklerinin farkına varması, bu yetenekleri doğrultusunda kendini geliştirmesi, kişinin bireyselliğini, değişimini ve özgürlüğünü de destekler (Smith, 2009: 98). Kuşkusuz burada en çok dikkat edilmesi gereken nokta özgürlükle ilgilidir. Bilindiği üzere özgürlük istemi, Alman aydınlaması için araç değil aksine amacın kendisidir. Bu sebeple Humboldt'un özgürlük üzerine yaptığı güçlü vurguyu görmek sürpriz değildir.

Humboldt'a göre toplumdaki yaşamın amacı tamamen kendi adına bireye odaklanmıştır (Piché, 2010: 374). Başka bir ifadeyle birey toplumun tam merkezindedir ve bireysel enerji, yaşamın her alanına renk katmaktadır. Öte taraftan tek tek bireylerin sahip olduğu enerji, toplumsal hayat içinde bir araya gelerek canlı ve dinamik bir *enerji yumağı* meydana getirir. Dolayısıyla bireysel enerji hem bireyin kendisi hem de toplumun diğer tüm bireyleri için geçerli olan çeşitlilik ile kendisini gösterir. Herkesin bireysel enerjisi ile ortaya çıkan bu durum insanoğlunun sahip olduğu her türlü gelişmişlik düzeyinin ve dolayısıyla uygarlığın bağlı olduğu şeydir. Bununla birlikte hemcinsleriyle uyum içinde yaşayan bireyin özellikle gözden kaçırmaması gereken bir nokta vardır: Kişinin kendi enerjisinin değeri ile kendini geliştirmesinin bireyselliği. Çünkü söz konusu olan bireysellik, bireyin faaliyet özgürlüğünden ve bireyler arasındaki çeşitlilikten kaynaklanmaktadır (Humboldt, 2013: 100).

Humboldt'un bireysellik konusunda taşıdığı temel endişe bireyin enerjisini çok sayıda şeye yönelterek kişisel yeteneklerini zayıflatacağı yönündedir. Bu nedenle her bir bireyin esasında kendi yetenekleri doğrultusunda tek bir hedefe yönelmesi gerekir. Bu durum bir olumsuzluk veya bireyin kısıtlanması olarak yorumlanabilir. Ancak devamında Humboldt, insanlar arası işbirliği ve dayanışma sayesinde bireysel yeteneklerin bir bütünlük içerisinde maksimum düzeyde olumlu sonuçlar doğuracağını kabul etmektedir. Farklı bireylerin bir arada bulunmasından meydana gelen sosyal birliktelikten türeyen çeşitlilik, toplumsal hayatın insanlara sunabileceği en yüce "iyi"dir. Yukarıda da değinildiği üzere Humboldt için söz konusu olan çeşitlilik, bireyi birçok insanın farklı yetenekleriyle bir araya getirmektedir. Dolayısıyla Humboldt bireysel ve toplumsal hayatta durağanlığa neden olan tekdüzeliğe karşı çeşitliliği öngörmektedir. Öte taraftan bu çeşitli durumlar ve başkalarıyla işbirliği içinde olmak, geniş kişilik oluşumuna katkıda bulunur (Piché, 2010: 374). Zira aktif, zengin ve çok yönlü bir karakter ancak çeşitlilik ve bireysel faaliyet ile gerçekleşir (Humboldt,

2013: 110). Şu halde insanlığın gelişimi için gerekli olan özgürlük ve çeşitlilik, insanların birbirine benzememesini zorunlu hale getirmektedir.

Buna göre hayatının her anında her bir birey, insan karakterinin mümkün özelliklerini temsil eden mükemmellikten yalnızca birini temsil edebilir. Bu nedenle herkesin, bütün zengin kolektif kaynaklara katılmasına imkân veren ve üyelerin ortak yeteneklerine dayanan sosyal birliktelik kaçınılmaz şekilde ortaya çıkar (Humboldt, 2013: 98). Anlaşılacağı üzere Humboldt, toplumdaki tüm bireylerin birbirine bağlı ve mükemmel bir uyum içinde varlığını sürdürmesi gerektiğini öngörmektedir. Böylece özgürlüğün olduğu ve işbirliğine dayalı bir toplumun bireylere sunacağı genel faydadan herkesin yararlanması, bireysellik ve çeşitlilik ile mümkün hale gelir.

Bu düşünceler bağlamında kendi kaderini belirlemeye yönelik bir girişimde bulunan birey öncelikle özgür, kendinden bilinçli bir karakter ile barışık olmalıdır. Bunu sağlayabilmek için Humboldt, Alman aydınlanmasının önemli bir kavramı olan ve genellikle entelektüel değişimi ifade eden *Bildung*'u¹ (*kültürel olgunlaşma, formasyon*) kullanır. Humboldt, *Bildung* ile bireyin ahlaki ve zihinsel olgunluğunun içsel gelişimini kasteder. Dolayısıyla *Bildung*, bir üst amaçtır ve bireylerin içsel gelişimi için durmaksızın çaba gerektiren nihai bir hedef olarak anlaşılır (Humboldt, 2013: 116). Bununla beraber Humboldt için *Bildung*; bilgidен, zihinsel ve ahlaki gelişimden daha fazla bir anlam taşımaktadır. Üst amaç olarak belirlediği *Bildung* şu halde insanın hislerine ve karakterine karışan, bunlara şekil veren bir zihin hali ve bireyin çok yönlü gelişimine olanak tanıyan bir düşünüş biçimidir (Gadamer, 2008: 14). Ancak daha yakından incelendikten sonra *Bildung* için özgürlüğün sadece bir koşula, bir ön varsayımına indirgenmediğinin farkındayız. Burada bireyselliğin oluşma sürecinin özgürlükle bağlantılı olduğunu söylemeye gerek olmamakla birlikte, diğer yandan bu oluşumun bireyin kendi iyiliği için gerçekleştiğini görmek mümkündür.

Öte taraftan Humboldt'un eğitim konusundaki temellendirmeleri, *Bildung* ile doğrudan ilişkilidir. Onun eğitim

¹Gadamer, *Bildung*'u şu şekilde tarif eder: "Oluştan varlığa aralıksız geçiş uyarınca, *Bildung* oluş sürecinin kendisinden çok sonucunu gösterir. Geçiş burada özellikle de, *Bildung*'un sonucuna bir teknik inşa tarzında ulaşılmadığı, bu sonuç bir iç formasyon ve gelişim sürecinden doğduğu ve dolayısıyla hep sürekli bir *Bildung* durumunda kaldığı için apaçıktır... Doğa kavramı gibi *Bildung* kavramının da kendisi dışında hiçbir amacı yoktur. Kendisi dışında hiçbir amacı bulunmamakla, *Bildung* kavramı, sadece kavramın türetildiği verili yetilerin geliştirilmesi amacını aşar. Bir yetinin geliştirilmesi, verili olan bir şeyin, onu uygulamak ve geliştirmek için bir amaca götüren araç olacak şekilde geliştirilmesidir" (Gadamer, 2008: 12-13).

konusundaki görüşleri, genellikle bir niversitenin nasıl örgütlenmesi gerektiği ve genel amacının ne olduğunu açıklayan bir dizi temel ilkeye indirgenir. Berlin niversitesi'nin bu ilkeler üzerine inşa edildiği kabul edilir. Bu bağlamda Humboldt'un aktardığı en önemli fikirlerden biri, öğrenim birimlerinde düşünce ve eğitim özgürlüğünün olması gerektiği yönündedir. Bu nedenle örneğin öğrenciler, herhangi bir alanda çalışmak için zgr olmalıdır. Diğer önemli bir fikri ise bilginin üretilmesinin kolektif ve ortak bir endişe kaynağı olduğu ve toplumdan belli bir mesafede yapılması gerektiği düşüncesidir. Humboldt'a göre bilginin başarılı gelişimi, onu çevresinden ayıran ve net bir sınırı olan bir niversiteye bağlıdır. Aynı zamanda araştırmayı ve ğretimi ortak n şartlar olarak gören Humboldt için topluluk duygusu önemlidir. Zira bu şekilde yeni bilgiler, öğrencilerle birlikte test edilebilir ve geliştirilebilir. şu halde bilgi arayışı; tüm katılımcıların kendilerini gerçeği aramaya adadığı diyaloglu, organik bir süreç olmalıdır. Bu süreç aynı zamanda bireyin kendi kişisel bilgilerinin kendi bünyesine katmayı mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla Humboldt, birleşik eğitim ve kendini geliştirme fikrinin sağlam temellerini, en iyi şekilde *Bildung*'la inşa eder (Josephson vd. 2014: 2).

2. Devletin Sınırları

Toplumsal hayatın bir sonucu olarak ortaya çıkan çeşitlilik, insanlığın gelişimi için önemli bir neden olarak görünmektedir. Bununla birlikte, bireylerin fiziksel ve ruhsal birçok ihtiyaının, esas itibariyle çeşitliliğin sunmuş olduğu toplumsal hayat tarafından karşılandığını söylemek mümkündür. Öte taraftan bu eşitlilik Humboldt'a göre devlet müdahalesinin derecesiyle orantılı olarak kaybolur (Humboldt, 2013: 110). Başka bir ifadeyle devleti, insan iradesi ve özgürlüğü üzerinde sınırlayıcı bir kurum olarak kabul eden Humboldt, devlet müdahalesinin bireysel enerjinin zgr ve doğal gelişimi üzerinde kısıtlayıcı bir etkisinin bulunduğunu kabul eder. Dolayısıyla o, diğer birçok liberteryan düşünür gibi bireysel özgürlüğün devlet müdahalesine yönelik korunması hususunda *negatif özgürlükler* ve *pozitif özgürlükler* zerinden temellendirmelerini yapmaktadır.

Belirtmek gerekir ki negatif özgürlük, bireyin özgürlüğüne dışarıdan herhangi bir müdahale olmaksızın ve kişinin herhangi bir kısıtlamaya uğramaksızın davranışlarında serbestçe davranması anlamına gelmektedir. Literatürde bireyin doğal hakları olarak da bilinen negatif özgürlük; bireyin can ve mal güvenliği, mülkiyet, yaşam gibi haklarının tamamının korunması anlamına gelir. Negatif

özgürlükte, devletin birey için herhangi bir şey sağlaması söz konusu değildir. Öte taraftan pozitif özgürlük, devletin haklı müdahalesi ve diğer bireyin özgürlüğünün sınırlandırılması ile elde edilen haklar olarak kabul edilir (Aktan, 2015: 59). Dolayısıyla pozitif özgürlükte, devletin yurttaşlarının özgürlüklerini güvence altına alabilmesi için meşru bir müdahale alanının bulunması gerekir. Bu nedenle pozitif özgürlük söz konusu olduğunda, bireylerin temel özgürlüklerinin karşılanması için başka bireylerin özgürlüklerinin belirli oranda sınırlandırılması gerekir.

Bu bağlamda Humboldt devlet müdahalesi hakkındaki temel önermesini, sadece yurttaşların güvenliğini mi yoksa bütün bir ulusun fiziksel ve ruhsal mutluluğunu mu sağlaması gerektiği sorunu üzerinden şekillendirir. Humboldt, özel yaşamın özgürlüğüne yönelik ortaya çıkması muhtemel sorunlar nedeniyle devletin temel görevinin güvenlik olarak belirlenmesi gerektiğini düşünür (Humboldt, 2013: 95).

Humboldt'a göre her ne sebeple olursa olsun, insanlar toplumda kendilerini güven içinde hissetmedikleri müddetçe gerçek bir özgürlükten söz etmek neredeyse imkânsızdır. Güvenlik olmadan insanın yeteneklerini geliştirmesi, toplumun faydası için yeteneklerinden doğacak olanlarla topluma katkı sunması da mümkün değildir. Dolayısıyla güvenliğin bulunmadığı bir alanda özgürlüğün olamayacağını söylemek mümkündür. Bununla birlikte güvenliğe dair sorunlar, çoğu zaman bireyin kendi yeterliliği ile sağlayamayacağı çok farklı şekillerde ortaya çıkabilir. Bu durum, zorunlu olarak bir devletin müdahale alanına girer ve devlet, güvenlik konusunda her türlü tedbiri almak zorunda kalır. Ancak Humboldt, güvenliği tanımlarken ülke içinden ve dışından gelebilecek her türlü tehlikeyi göz önüne alır ve askeri kuvvetler ile yargı organlarını bu kapsam içine dâhil eder. Dolayısıyla Humboldt güvenlik sorununun negatif özgürlük alanına girdiğini ve bireyin devletin yardımını almadan çözemeyeceği bir sorun olarak görmektedir. Zira o, devletin varlığının temel nedenini şu cümleleriyle özetler:

İnsanların kendilerine ait sınırları aşma eğiliminden kaynaklanan ve başkalarına yapılan her türlü haksız tecavüzlerin ortaya çıkardığı ihtilafları bertaraf etmek, devletin varlığının temel sebebidir. Eğer bu durum, doğal olan fiziksel hastalıklar, aşırı haz veya yoksulluk yahut o düzene aykırı başka faaliyetler yoluyla eşyanın doğal düzenini bozan o ahlaki kötülüğün yürürlükte olması şeklinde ortaya çıkan durumlar gibi olsaydı, bu tür birliklere, yani devlete gerek kalmayacaktı (Humboldt, 2013: 139).

Humboldt için birey, kendi kendine yetebilen bir varlık olarak toplumsal hayatta varlığını gösterebilme kabiliyetine sahiptir. Birey, bireysellikten ve çeşitlikten kaynaklanan fırsatları kullanarak bütünlük içerisinde hayatına yön verebilir. Aynı şekilde çeşitlilik, bireyler için doğabilecek her türlü ihtiyacı karşılayabileceğinden, çoğu zaman toplumsal hayatın getirebileceği olumsuzlukları da ortadan kaldıracak bir güç olarak her bireye eşit fırsatlar sunar. Sosyal bütünlüğün sağladığı bu tür imkânlar, doğal olarak bireylerin yetenekleri ve kişilikleri açısından da gelişimlerine olanak hazırlamaktadır. Ancak Humboldt'a göre birey, her türlü ihtiyacını devlet kurumundan bekleyerek esasında kabiliyetlerinin körelmesi ve pasif bir yurttaş olarak varlığını devam ettirmesi gibi olumsuz bir sonuç ile karşı karşıya kalmış olur. Ayrıca böyle bir bekleyiş içinde olmak, kişiliğın gelişimi üzerinde de ciddi bir tahribata yol açar. Dolayısıyla sürekli biçimde devletten yardım beklemek; insani özelliklerle bir arada bulunması mümkün olmayan özgüven yokluğu, kendini beğenmişlik, ilgisizlik, yetersizlik gibi durumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu durum, insanların asıl amaçlarını görmelerini engellediği gibi özgürlüklerinin sınırlandırılması ve bireyselliklerinin yok olması anlamını da taşır (Humboldt, 2013: 127). Anlaşılacağı üzere Humboldt, devlete yönelik müdahale sınırını, yurttaşlara yönelik sunabileceği her türlü pozitif mutluluk açısından keskin bir biçimde belirler. Çünkü devlet, Humboldt'a göre tek tek bireylerle ilgilenmeden iş gördüğünden, bireysel sorunlara cevap üretmeyen düzenlemeler yaparak, bireyselliğe ve özgürlüğe zarar vermektir (Humboldt, 2013: 123). Dolayısıyla hangi gerekçe ile olursa olsun Humboldt'ta devletin, pozitif özgürlük adına yapacağı her türlü düzenleme bireyin özgürlüğüne ve onun bireysel gelişimine doğrudan bir müdahale olmaktadır.

Bu bağlamda Humboldt; başta eğitim olmak üzere, ahlak, din gibi bireyin zihinsel ve ahlaki gelişimine yön veren kurumların devletten bağımsız bir işleve sahip olması gerektiğini sonucuna varmaktadır. Buna göre, tekdüze ve aynı kalıba göre şekillendirilmiş eğitim biçiminin bireysel gelişimi engelleyeceği endişesiyle Humboldt, yukarıda da değinildiği üzere çok yönlü bir eğitim arayışı içindedir. Nitekim ona göre ideal eğitim sistemi bireyin kendi yeteneğine ve kararına göre seçebileceği farklı eğitim biçimlerinin bulunduğu bir sistem olmalıdır. İnsanın diğer yetenekleri gibi zekânın eğitimi de çoğunlukla bireyin kendi faaliyeti, kendi marifeti veya yeni ve özgün olanı keşfetmesine imkân veren vasıtalarla mümkündür. Devletin eğitim konusunda yapacağı düzenlemelerin zorlama anlamına geldiğini kabul eden Humboldt, buna karşın devletin,

bireylerin önüne çıkabilecek bütün engelleri ortadan kaldırmaya imkân veren, yine bireylerin becerilerini geliştirmelerine imkân sağlayan ve onları tatmin etmek için gerekli fırsatları çoğaltan, geniş özgürlüğe sahip bir negatif özgürlük eğitim sistemi benimsemelidir. Başka bir ifadeyle eğitim konusunda devlet, bireyler için sadece bir yol gösterici olmalı, bunun dışında bireylerin ne tür bir eğitim almaları gerektiği konusunda ısrarcı olmamalıdır (Humboldt, 2013: 112).

Ancak devletin din ve ahlaka müdahalesi konusunda Humboldt daha katı bir tavır sergileyerek özellikle din söz konusu olduğunda, devletin görevini sadece bireylerin dini fikirlerden haberdar olabilmesi için engelleri ortadan kaldırmak olarak belirler. Ona göre dinin insanlara erdemini güzelliğini kazandırmak gibi bir özelliği bulunmaktadır. Fakat böyle bir etkiye sahip olabilmesi için öncelikle dinin özgür bir ruhun araştırmasına dayanması, içsel faktörlere desteklenmesi ve zihin ile kalbe tam anlamıyla nüfuz etmesi gerekir. Başka bir ifadeyle, bireyin dini içselleştirip benimsemesinin tamamen bireyin özgül varlığına, düşünme ve hissetme tarzına bağlı olduğunu kabul eden Humboldt, devletin dine dair müdahalesi ihtimalini mutlak surette reddeder (Humboldt, 2013: 165).

Bununla beraber Humboldt, dinin siyasal otoritenin kuvvetlendirilmesi adına devlet tarafından istismar edilebileceğini de düşünmektedir: “Eğer devlet daha ileriye gidip, doğrudan bir dindarlık ruhu geliştirmeye çalışırsa, belli bazı dini fikirleri himaye ederse veya kısacası, gerçek ve samimi bir kanaat yerine otoriteye uygun bir inanç talep etmeye kalkışırsa, ruhun özelemlerini ve ruhsal yeteneklerin gelişimini engellemiş olacaktır” (Humboldt, 2013: 177).

Öte taraftan Humboldt’a göre devletin ülkeyi yönetmek için elinde bulundurduğu araçlar, onun faaliyet alanlarını çoğu kere olumsuz olarak üç farklı şekilde etkilemektedir: ilk olarak devlet, belirlediği amaçlarına ulaşabilmek için baskı, zorlama ya da ikna yoluna başvurabilir. İkinci olarak devlet, vatandaşların hayatlarını biçimlendirme girişimini gösterip aynı şekilde amacına zıt faaliyetleri engelleyebilir. Son olarak devlet bireylerin eğilimlerini amaçlarına uydurarak, bireylerin düşünce ve duyguları üzerinde egemenlik kurmaya yönelik bir çaba içinde olabilir. Bu durumlardan ilki çoğunlukla siyasal vesayet altında söz konusu olabilecek özel bir faaliyettir. İkincisi ise hayatın genel akışı ile ilgili olanları kapsar. Ve sonuncusu ise yurttaşların görüşlerinin, düşünce tarzlarının dolayısıyla bireyselliklerinin devlet kontrolü altına sokulması anlamına gelmektedir. Şu halde devlet müdahalesi ile ortaya çıkan bu sınırlayıcı etkenler; birinci durumda en az, ikinci durumda az, fakat üçüncüsünde en fazladır (Humboldt, 2013: 108).

Dolayısıyla Humboldt, mümkün olduğunca devlet tarafından az yönlendirilmiş ve özgürlük ile birlikte elde edilen insani gelişimin azami önemde görülmesi gerektiği sonucuna varmaktadır. Öte taraftan sınırlı devlet yaklaşımının doğurduğu boşluğu, sosyal birliktelik ile doldurmayı hedefleyen Humboldt, anlaşılabileceği üzere *toplumun sivilleştirilmesi* vurgusu yapmaktadır. Bununla birlikte özgür ve yetkin bir biçimde gelişme sağlayan birey; bir sonraki adımda kendisini aktif bir yurttaş olarak kabul edebilir, devlete aidiyet hissini taşımak koşuluyla diğer yurttaşlık görevlerini de yerine getirebilir. Başka bir ifadeyle, özgürce gelişmiş olan insan, kendisini devlete raptetmelidir ve devlet de kendisini o bireyin ölçüsüne göre ayarlamak koşuluyla birey-devlet arasındaki dengeyi kurabilmelidir. Bireyin ve devletin karşılıklı olarak göstereceği böyle bir gayret sayesinde ulusal gelişimin temelleri sağlamlaşır ve devletin insan doğası üzerindeki zararlı etkileri ortadan kaldırılır (Humboldt, 2013: 157).

Sonuç

Siyasal birliktelikten meydana gelen ve genelde sistematik bir bütünlük içinde varlığını sürdüren devletin temelleri, insanlık tarihinin eski dönemlerine kadar uzanmaktadır. Bu nedenle tarih boyunca devlet kurumunun insanların sosyal, siyasal, ekonomik, dini vb. ilişki biçimlerini düzenleyip denetlediğini söylemek mümkündür. Bu noktada kuşkusuz en çok tartışılmış olan konunun bireyin özgürlüğü üzerinden yapıldığını belirtmek gerekir. Bununla birlikte özgürlüğün sınırları hakkında insanlar tarihin bütün dönemlerinde tartışmışlar, özgürlüğün olup olamayacağı, hangi özgürlüğün daha iyi olabileceği ve kimlere özgürlük verilmesi üzerine kafa yormuşlardır. İlkçağlarda özgürlük ile bağdaştırılması mümkün olmayan kölelik olağan karşılanmış ve kabul görmüştür. Orta Çağ'da ise genelde insanın Tanrı iradesi karşısında özgür olamayacağı görüşü yaygın olmuştur. Rönesans ve reform hareketleri ile insanın değer sorunu yeni bir boyut kazanmış, özellikle 18. ve 19. yüzyıllar, özgürlüğün yeniden tanımlanması konusunda, bir dönüm noktasını olmuştur. Liberal görüşün yayılmaya başladığı bu zaman diliminde, insanın biricikliği ve özgürlüğü, düşünce çevrelerinin ana merkezine oturmuş, bu durum yeni siyasal sistemlerin ortaya çıkmasına ve özellikle de demokratik geleneğin güçlenmesine olanak tanımıştır.

Bu bağlamda Wilhelm von Humboldt, yaşadığı yüzyılın siyasal, sosyal ve felsefi düşünüş biçimleriyle yine yaşadığı çağın gerekliliklerine vurgu yaparak bireyi ve onun sınırlarını yeniden tanımlamış, özgürlük ve çeşitliliğin bireyin gelişimi için vazgeçilmez olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Humboldt, devletin bireyin

özgürlüğüne yönelik müdahalesinin sınırlarını, ülkenin ve yurttaşların güvenliği hususuyla sınırlamış öte taraftan bireysel gelişimi engelleyebileceği ve özel hayatın sınırlarını ihlal edilebileceği endişesiyle pozitif özgürlüklerin sınırlarını da devlete karşı geniş tutmuş, dolayısıyla sınırlı devlet anlayışını benimsemiştir. Söz konusu bu anlayışa birçok eleştiri getirilebilir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki Humboldt, bir 19. yüzyıl insanıdır ve onun bu savını, içinde yaşadığı çağın bakış açısı ile değerlendirmek gerekir. Bununla birlikte günümüz devletlerinin nerdeyse hiç birinde, Humboldt'un öngördüğü şekildeki bir devlet anlayışının bire bir karşılığının olmadığını rahatlıkla söylemek mümkündür.

Ancak onun bireysellik ve çeşitlilik üzerine yaptığı vurgu dikkat çekicidir. İnsanlar belli şartlar altında aynı dili konuşabilir, aynı dine inanabilir veya tarihsel ve kültürel olarak ortak bir değerler yelpazesine ait olabilir. Bu durum insanların kaygılarının, sevinç ve hüznlerinin ortak olmasına neden olmaktadır. Fakat her koşulda, kişinin kendisine ait bir bireyselliğinin saklı kaldığını da kabul etmek zorundayız. Zira aynı toplumda yaşayan ve ortak kaygılar taşıyan insanların, birbirinden çok farklı zihinsel ve entelektüel yeteneklerinin olması, kanımızca konuyu örneklendirmektedir. Söz konusu zihinsel ve entelektüel farklılık, doğal olarak insanlar arasında çeşitliliğe neden olmaktadır. Bununla birlikte söz konusu çeşitlilik, çok sayıda gelişim alanının varlığına da kaynaklık eder. Öte taraftan toplumsal değişimlerin ve dönüşümlerin gelişmesi ve buna bağlı olan uygarlaşmanın ilerlemesi, esas itibarıyla bireye, onun zihinsel ve entelektüel yeteneklerinin sonucuna bağlıdır. Toplumun taşıyıcısı olan birey, aynı zamanda onun gelişimi için de aktif rol üstlenmek zorundadır. Bu zorunluluğu fark eden Humboldt, doğal olarak eğitimin değerine dikkat çekmiş, koşulların çeşitliliğini de göz önüne almak koşuluyla, özgün aynı şekilde bireyin yeteneklerine ve onun tercihine bırakılan bir eğitimin, kolektif gelişmenin önünü açacağı sonucuna varmıştır.

Son olarak bir devletin yurttaşları için sunabileceği en önemli fırsatın her koşulda insanların mutlu olabilmemesinin temellerini sağlamlaştırması olduğunu belirtebiliriz. Devletsiz bir toplum olamayacağı gibi bilinçli dinamik bireylerin de olamayacağı bir devleti düşünmek anlamsız olmaktadır.

Kaynakça

Akarsu, B. (1998). *Wilhelm von Humboldt'ta Dil-Kültür İlişkisi*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi.

- Aktan, C. (2015). Özgürlük Felsefesi Üzerine. *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 7 (2), 55-71.
- Cevizci, A. (2015). *Felsefe*. İstanbul: Sentez Yayınları.
- Gadamer, H. (2008). *Hakikat Ve Yöntem*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Humboldt, W. (2013). *Devlet Faaliyetinin Sınırları*. Ankara: Liberte Yayıncılık.
- Josephson, P., Karlshon, T.ve Östling J. (2014). *The Humboldtian Tradition*. Boston: Bırl.
- Mill, J.S. (2016). *Özgürlük Üzerine*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Piché, C. (2010). Fichte, Schleiermacher and W. von Humboldt on the Foundation of the University of Berlin. Daniel Breazeale and Tom Rockmore(Ed.), *Fichte, German Idealism, and Early Romanticism* içinde (s. 371-386). New York: Rapodi.
- Smith, J.M. (2009). The Rippling of Verschiedenheit: Wilhelm von Humboldt on Philology, Usage and Intra-linguistic Diversity. *European Romantic Review*, 20 (2), 237-245.
- Underhill, J.W. (2009). *Humboldt, Wordview and Language*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Vergara, F. (2014). *Liberalizmin Felsefi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.